

Adalet Partisi'nin Kıbrıs Siyaseti ve Türk Dış Politikasına Etkisi: 1974-1980

Ayşe Ömür Atmaca*

Özet

Bu çalışma, Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin (AP) 1974-1980 dönemi Kıbrıs politikasını, Türkiye'nin iç siyasi dinamikleri bağlamında incelemektedir. Çalışmada, AP'nin dış politika kararlarının ideolojik bir tutarlılıktan ziyade pragmatik kaygılar ve iç siyasi dengeler doğrultusunda şekillendiği ileri sürülmektedir. Demirel, 1960'larda daha diplomasi odaklı bir yaklaşım benimserken, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında söylemini milliyetçi bir eksene kaydırmıştır. TBMM ve Senato tutanakları, parti bildirgeleri ve hükümet programları gibi birinci el kaynaklara dayanarak, çalışma AP'nin Kıbrıs politikasının hangi iç siyasi dinamiklerden etkilendiğini, bu dönemde pragmatizm ve milliyetçiliğin nasıl dönüştüğünü ve bu dönüşümün hem Türkiye'nin dış politika yönelimi hem de iç siyasi dengeleri üzerindeki etkilerini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Adalet Partisi, Süleyman Demirel, Kıbrıs, Milliyetçi Cephe, pragmatizm.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, oatmaca@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0705-213X
Makale geliş tarihi: 02.08.2025
Makale kabul tarihi: 17.11.2025

The Justice Party's Cyprus Policy and Its Impact on Turkish Foreign Policy: 1974-1980

Abstract

This study examines the Cyprus policy of the Justice Party (JP) under Süleyman Demirel between 1974 and 1980 in the context of Turkey's domestic political dynamics. It argues that AP's foreign policy decisions were shaped less by ideological consistency than by pragmatic concerns and internal political balances. While Demirel pursued a diplomacy-oriented approach during the 1960s, his discourse shifted toward a nationalist axis following the 1974 Cyprus Peace Operation. Drawing on primary sources such as parliamentary records, party manifestos, and government programs, the study analyzes how domestic political dynamics influenced JP's Cyprus policy, how pragmatism and nationalism transformed in this period, and how these transformations affected both Turkey's foreign policy orientation and its internal political equilibrium.

Keywords

Justice Party, Süleyman Demirel, Cyprus, Nationalist Front, pragmatism.

Giriş

1960 darbesi sonrasında kapatılan Demokrat Parti'nin (DP) siyasi mirasını devralan ve liberal-muhafazakâr çizgisiyle 1960'lar ve 1970'lerde Türk siyasetinde önemli bir aktör olarak varlık gösteren Adalet Partisi (AP), özellikle Süleyman Demirel liderliğinde dış politikada etkin bir rol oynamıştır. Demirel'in başbakanlığında kurulan 30., 31. ve 32. hükümetlerle (1965-1971) tek başına iktidar olduğu dönemlerde ve ardından 1974-1980 arasında kurulan 39. ve 41. Milliyetçi Cephe (MC) koalisyon hükümetleri ile 43. azınlık hükümeti dönemlerinde AP, Kıbrıs sorununda belirleyici bir siyasi duruş sergilemiştir. Bu süreçte Demirel'in dış politika kararları, büyük ölçüde Türkiye'nin iç siyasi dengelerinden etkilenmiş; ideolojik tutarlılıktan ziyade pragmatik kaygılar ve iç siyasi hesaplarla şekillenmiştir.

Demirel, siyasi kariyerinde ilk önemli Kıbrıs krizini 1967 yılında yönetmiş, adaya müdahale kararı almasına rağmen bu kararını uygulamaya koymamıştır. Bölükbaşı'nın (2001) "barışçı çözümsüzlük" olarak tanımladığı bu yaklaşım, Demirel'in dış politika pragmatizmini açıkça yansıtmaktadır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ana muhalefet partisi konumunda olan AP, hükümetin müdahale kararını desteklemiş, ancak Demirel kişisel olarak askeri çözümü uygun

bulmadığını sık sık dile getirmiştir. 1975'te kurulan MC hükümetinin başbakanı olarak yeniden iktidara geldiğinde ise önceki hükümetlerden devraldığı bir dizi dış politika krizini çözmek zorunda kalmıştır. Özellikle Kıbrıs meselesi, Yunanistan ile Ege Denizi uyuşmazlıkları ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yaşanan krizler, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla birleşerek hassas dengeler üzerine kurulu MC hükümetlerinin dış politikadaki hareket alanını ciddi anlamda sınırlandırmıştır.

1960'lı yıllarda daha uzlaşmacı ve diplomasi odaklı bir dış politika çizgisinde olan Demirel, Kıbrıs meselesinde çok taraflı diplomatik çözümlerden yana olmuş, askeri müdahaleye karşı çıkmıştır. Ancak 1974 sonrasında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Bülent Ecevit'in Kıbrıs harekâtıyla elde ettiği siyasi başarı karşısında Demirel, iç siyasetteki konumunu güçlendirmek amacıyla söylemini milliyetçi bir eksene kaydırmıştır. Bu değişim, koalisyon ortaklarının beklentilerini karşılama, toplumdaki kutuplaşmadan faydalanma ve dolayısıyla da AP'nin toplumsal meşruiyetini güçlendirme açısından stratejik bir tercih olmuştur. Her ne kadar 1960'lı yıllarda Kıbrıs konusunda net bir tutum ortaya konmamış olsa da 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) ilanı sonrasında federasyon tezi, Demirel liderliğindeki AP'nin hükümet programlarında resmen benimsenmiştir. Bu dönemde federatif yapı hem uluslararası meşruiyet sağlama hem de iç politikadaki milliyetçi hassasiyetleri gözetme açısından işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de genellikle partiler üstü ortak bir 'milli dava' olarak kabul gören Kıbrıs meselesinin iç siyasi dinamiklerle nasıl şekillendiğini, siyasi aktörlere ve dönemlere göre nasıl farklılaştığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Özellikle Süleyman Demirel liderliğindeki AP'nin 1974-1980 yılları arasındaki Kıbrıs politikasının hangi iç siyasi dinamiklerden beslendiği, pragmatizm ve milliyetçilik unsurlarının neden ve nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün hem Türkiye'nin dış politika yönelimleri üzerinde hem de iç siyasi dengelerde ne tür etkiler yarattığı çalışmanın temel sorularıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Cumhuriyet Senatosu (CS) tutanakları, döneme ait hatıratlar, gazete haberleri, AP'nin seçim bildirgeleri ve hükümet programları gibi birinci el kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan bu çalışmada dış politika boyutuna ikincil düzeyde yer verilmiş, analiz odağı iç politik rekabet, parti stratejileri ve liderlik söylemleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma, giriş bölümünün ardından sırasıyla AP ve Süleyman Demirel'in genel siyasi duruşunu özetleyecek, AP'nin 1970'lerdeki Kıbrıs politikalarını daha iyi analiz edebilmek için Demirel'in tek başına iktidarda olduğu 1967 Kıbrıs krizini inceleyecektir. Takip eden bölümlerde ise Demirel'in Kıbrıs politikası, siyasi pozisyonuna göre iki farklı perspektiften ele alınacaktır. İlk olarak Demirel'in iktidar döneminde koalisyon ortakları ve iç siyasi dengelerin dış politikayı nasıl etkilediği analiz edilecek, ardından Demirel'in muhalefette

olduğu dönemlerde Kıbrıs politikasına ilişkin söylemleri ve tutumları incelenecektir. Son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılarak genel değerlendirme yapılacaktır.

AP, Süleyman Demirel ve 1967 Kıbrıs Krizi: Pragmatizm ve Dış Politika Dengeleri

1960 darbesinin ardından emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala liderliğinde 11 Şubat 1961 tarihinde kurulan AP'nin Gümüşpala'nın ölmesi üzerine 1964 yılında genel başkanlığına seçilen Süleyman Sami Demirel, 1965 genel seçimlerinde %52,87 gibi yüksek bir oy oranıyla partisini iktidara taşımış (TBMM, 1965) ve 30., 31. ve 32. hükümetleri kurarak 1971 muhtırasına kadar başbakanlık görevini yürütmüştür. Bu süreçte genç, batılı ve teknokrat kimliğiyle öne çıkan Demirel, pragmatik bir siyaset tarzı benimsemiş; ideolojik kutuplaşmalardan uzak durmaya çalışarak geniş kitleleri bir arada tutma çabasını ön planda tutmuştur (Ahmad, 1993: 138-139).

Demirel, siyasetteki ilk yıllarında siyasal söyleminde ılımlı ve uzlaştırıcı bir tutum sergilemiştir. Ancak bu ılımlılık, ideolojik tercihten ziyade Demirel'in pragmatik siyasi anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Komünizm karşıtı çizgisini radikal sağdan farklı olarak daha temkinli bir biçimde ifade etmesi, onun geniş toplumsal taban arayışının göstergesi olarak kabul edilebilir (Zürcher, 2004: 251-252). Nitekim Demirel, başbakan olduktan kısa bir süre sonra daha sınırlayıcı bir anayasanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu durum, onun özgürlükçü söylemlerinin pragmatik bir temele dayandığını ortaya koymaktadır. Başbakanlığı döneminde karşılaştığı temel sorunlar arasında ABD ile yaşanan afyon ekimi krizi, Kıbrıs meselesi ve ülke içinde artan toplumsal gerilimler yer almıştır. 12 Mart 1971 tarihinde yaşanan askeri müdahale sonrasında ise başbakanlık görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Arcayürek, 2007: 17).

1970'li yıllara gelindiğinde ise Demirel siyasi söylemini belirgin biçimde keskinleştirerek ekonomik ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle daha önceki uzlaştırıcı tavrından uzaklaşmış ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bir pozisyon almıştır. Bu dönüşüm, bireysel tercihlerden ziyade dönemin yapısal koşullarına ve siyasal rekabet ortamına bağlı olarak şekillenmiştir. Sağ siyaset içindeki parçalanma, parti içi muhalefetin bu parçalanma sonucunda azalması, Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Selamet Partisi'nin (MSP) yükselişi ve CHP'nin Bülent Ecevit liderliğinde güç kazanması Demirel'i iktidar yarışında daha agresif bir çizgiye yöneltmiştir (Cizre-Sakallıoğlu, 1993: 42).

12 Mart sonrasında oluşan ara rejim hükümetlerini parlamentodaki çoğunluk desteğiyle etkisiz hâle getirirse de 1973 genel seçimlerinde parti içi bölünmelerden dolayı zayıflayarak ikinci parti konumuna gerileyen AP, iktidarı

CHP-MSP koalisyonuna bırakmıştır. Bu dönemde Demirel, muhalefet lideri olarak Ecevit hükümetine karşı sert bir tutum benimsemiş; özellikle 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında Ecevit'e halk desteğinin artmasını dengeleyebilmek amacıyla yeni bir siyasi hamleyle girişmiştir. Bu çerçevede kurulan MC koalisyonları, Demirel'in yeniden iktidara dönüş stratejisinin temel araçlarından biri olmuştur (Arslan, 2019: 14). Bu süreçte Demirel ile en büyük rakibi olarak gördüğü Ecevit arasındaki temel fark, dış politika ve özellikle Kıbrıs meselesine yaklaşımlarında belirginleşmiştir. Ecevit, 'demokratik sol' bir anlayışla bağımsızlıkçı, aktif ve halkçı bir dış politika izleyerek Kıbrıs'ta iki bölgesel federasyon temelinde kalıcı bir çözüm arayışına girmiştir (Tutanak Dergisi, 28.6.1977: 44). Buna karşılık Demirel, daha temkinli ve statükocu bir çizgide hareket etmiş; uluslararası dengeleri gözeten askerî müdahale veya diplomatik risk almaktan kaçınmıştır. Bu nedenle Ecevit, toplumda güçlü bir sembolik meşruiyet kazanırken, Demirel'in yaklaşımı çoğu zaman pasif ve ihtiyatlı bir tutum olarak değerlendirilmiştir.

Demirel'in 1975 ve 1977'de kurduğu birinci ve ikinci MC hükümetleri, MSP ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) gibi sağ-muhafazakâr partilerle oluşturduğu ittifaklara dayanmaktadır. Bu dönemde benimsediği milliyetçi söylem, ideolojik bir tercihten ziyade koalisyon ortaklarının taleplerine uyum sağlama amacı taşır. Bu durum, Demirel'in pragmatik siyaset tarzını koruyarak, siyasal pozisyonunu yeniden tanımladığını göstermektedir. 1978 yılında ikinci MC hükümetinin düşmesiyle kısa bir süreliğine yeniden muhalefete geçen Demirel, 1970'lerin başında azınlık hükümetlerini anayasa dışı bir çözüm olarak nitelendirmiş olmasına rağmen 1979 yılında azınlık hükümeti kurarak yeniden başbakanlık görevini üstlenmiştir. Bu dönemde uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye'nin neo-liberal dönüşüm sürecinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve Demirel bu kararların hazırlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır (Bora, 2023: 305). Ancak Türkiye'de siyasal şiddetin artması, toplumdaki kutuplaşmanın derinleşmesi ve ekonomik istikrarsızlık hükümetin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe Demirel'in siyasi kariyerinde ikinci kez kesintiye yol açarken AP'nin Türk siyasi hayatındaki yolculuğu sona ermiştir.

1960'lı ve 1970'li yıllarda uluslararası konjonktür ise Soğuk Savaş döneminin etkisiyle şekillenmiştir. Kutuplar arası yumuşama (*détente*) dönemi olarak isimlendirilen bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi Fırat'ın (1997: 11) deyimiyle 'blok içi' çatışmaların ortaya çıkması olmuştur. Öte yandan hem ulusal hem de uluslararası siyasetin etkisiyle çok yönlü dış politika arayışı Türk dış politikasının temel dinamiği haline gelmiştir (Fırat, 1997: 12). Bu dönemde Türkiye'nin dış politikası, çok yönlülük çabalarına rağmen Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) üyeliğinin getirdiği sorumluluklar ve stratejik konumunun önemi sebebiyle büyük ölçüde Batı ittifakı içerisinde konumlanırken, Kıbrıs sorunu Türkiye'yi Yunanistan ve ABD gibi batılı müttefikleri ile karşı

karşıya getirmesi nedeniyle Türkiye'nin hem iç siyasetinde hem de dış politikasında kritik bir önem taşımaktadır.

1959'da imzalanan Zürih ve Londra Anlaşmaları'nın sonucunda, Ağustos 1960'ta iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Ancak bu yeni devlet yapısı, kısa sürede ciddi siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Rum ve Türk toplumları arasındaki siyasal anlaşmazlıklar giderek derinleşmiş, adadaki istikrarsızlık şiddet olaylarının artmasına yol açmıştır. 1962 sonrasında ise Kıbrıs meselesi, yalnızca yerel bir sorun olmaktan çıkarak uluslararası boyut kazanan bir krize dönüşmüştür (Fırat, 1997: 116–123). 1964 yılında ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye sert bir dille yazdığı mektup Türkiye'nin adaya müdahale girişimini engellerken, Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinde de büyük bir gerilime yol açmıştır (Oran, 2001: 685-690). Kıbrıs meselesinin ülke siyasetinde giderek daha fazla önem kazanması sonucunda daha önce dış politika konularına seçim beyannamelerinde ya da parti programlarında çok kısa bir biçimde değinen AP, 1965 seçimlerinde bu konuya ilk kez beyannamesinde şu şekilde yer vermiştir:

Kıbrıs meselesinin Yunanistan'la müzakere yoluyla, barışçı bir çözüm tarzına bağlanması ve antlaşmalar ışığı altında adadaki soydaşlarımızın haklarına ve Türkiye'nin menfaatlerine saygılı bir anlaşma zemini bulunmasını samimi olarak arzulamaktayız. Bunun, hiçbir zaman bir zaaf mânasına alınmaması için Kıbrıs'ta herhangi bir emrivakinin kabul edilmeyeceğini, buna şiddetle mukabele edileceğini bir kere daha açıklarız (Adalet Partisi, 1965: 375).

Bu ifadeler, Adalet Partisi'nin Kıbrıs konusunda önceliğini askeri müdahaleden ziyade diplomatik çözüm arayışına verdiğini; meselenin Yunanistan ile yürütülecek müzakereler yoluyla, antlaşmalar çerçevesinde ve karşılıklı haklara saygı temelinde çözülmesini benimsediğini ortaya koymaktadır.

1960'lı yıllarda AP'nin dış politikası, Başbakan Süleyman Demirel ve çok yönlü dış politikanın mimarı olarak öne çıkan Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından şekillendirilmiştir. Çağlayangil, bu dönemde Türkiye'nin bağımsız bir devlet olduğunu, uluslararası ittifaklarına bağlı kaldığını, ancak aynı zamanda dilediği ülkelerle ticaret yapma özgürlüğüne sahip olduğunu vurgulamaktadır (Çağlayangil, 1990: 125-126). Bu yaklaşım, Türkiye'nin Batı Bloku'nda konumlanmasına rağmen, blok dışı ülkelerle de ilişki kurabileceğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu esnek ve çok yönlü dış politika anlayışı, Kıbrıs meselesinin uluslararası bir krize dönüştüğü 1963 sonrasında özellikle önem kazanmıştır. Zira Türkiye, bu dönemde Kıbrıs sorununu yalnızca NATO ve Batı ittifakı çerçevesinde değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği ve sosyalist blokla geliştirdiği sınırlı ilişkiler üzerinden de dengelemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, AP hükümeti her ne kadar ideolojik olarak antikomünist bir duruş

sergilese de sosyalist ülkelerle sınırlı iş birliğine yönelerek, Kıbrıs meselesinde diplomatik manevra alanını genişletmeyi hedeflemiştir (Fırat, 1997: 230-238).

Bu çerçevede, Başbakan Demirel, 3 Kasım 1965'te Millet Meclisi'nde yeni kabinesinin programını açıklarken Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin gelişimini vurgulamış ve sosyalist rejime sahip Balkan devletleriyle kurulan olumlu ilişkilerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Bu iş birliğinin gelecekte de sürmesini temenni etmesi, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda yalnızca Batı'ya bağımlı bir çizgi izlemek istemediğinin dolaylı bir göstergesidir (Tutanak Dergisi, 3.11.1965: 94). Benzer şekilde, Çağlayangil de bütçe görüşmelerinde, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ideolojik farklılıklarının iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olmayacağını ifade ederek, bu esnek yaklaşımı teyit etmiştir (Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 587).

Bu koşullar altında, Türkiye'nin adaya ikinci kez müdahale etme girişimi AP iktidarı döneminde 1967 yılında Yunanistan'da faşist cunta yönetiminin iktidara gelmesiyle, Kıbrıs'taki Yunan milliyetçilerinin adadaki Türklere yönelik saldırılarının yoğunlaşması neticesinde ortaya çıkmıştır (Fırat, 1997: 219). Tek başına iktidarda olan Demirel hükümeti açısından Kıbrıs, artık çözümü giderek zorlaşan, son derece gergin bir dış politika sorunu haline gelmektedir. Bu dönemde Türkiye'de sol siyaset Kıbrıs sorununu anti-emperyalist bir çerçevede sahiplenirken, sağ siyaset ise konuyu irredentist bir söylem üzerinden gündemde tutmuştur (Bora, 2023: 139). Demirel ise bu konuda daha pragmatik bir yol izlemeyi tercih etmektedir. Nitekim, “Meseleyi his ve heyecan atmosferi içinde değil, soğukkanlılıkla, aklı selimle memleketimizin kısa ve uzun vadeli menfaatlerini nazarı itibara alarak, hak ve hukuk prensipleri içinde düşünmek ve ona göre çözüm yolları, hal şekilleri aramak mecburiyetindeyiz” (Tutanak Dergisi, 8.1.1966: 595) diyerek temel olarak askeri müdahaleye karşı olduğunu ve önceliğinin diplomasi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu yaklaşımın somut bir örneği olarak da Yunanistan Başbakanı Kollias ile 1967 yılının Eylül ayında Keşan ve Dedeoğlu'nda yaşanan kriz üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir (Fırat, 1997: 220). Görüşmeler esnasında Kollias'ın ENOSİS, yani 'Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması' talebini dile getirmesi üzerine Demirel:

Ada Yunanistan'a altı yüz mil, Türkiye'ye kırk mil uzaktadır. Bağlamak söz konusu ise Türkiye'ye daha çok yaraşır. Biz buraya Ada'yı herhangi bir devlete ilhak etmek için gelmedik. Aramızdaki pürüze çare bulmak istiyoruz. Sizin niyetinizin ENOSİS olduğu bir kere daha anlaşıldı. Bunu müzakere edemeyiz, tartışamayız. Konuşmamız bitmiştir.

diyerek toplantıyı terk etmiş, ancak daha sonra gergin ortam diplomatik bir yaklaşımla yumuşatılmıştır (Çağlayangil, 1990: 386). Demirel, bu süreçte Kıbrıs meselesini 'Türklerin millî davası' olarak tanımlayarak herhangi bir emrivakiye

sert şekilde karşılık verileceğini vurgulamıştır (Bora, 2023: 139). Bu tavır, onun pragmatik çizgisini korurken, gerektiğinde milliyetçi bir söylemi de devreye soktuğunu göstermektedir.

Keşan-Dedeoğlu görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının ardından, Kıbrıs'ta gerilim yeniden tırmanmıştır. Geçitkale ve Boğaziçi gibi Türk köylerinde başlayan çatışmalar sonucunda 24 Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmiş, yüzlerce sivil esir alınmıştır (Göktürk, 2014: 268). Adada yaşanan bu şiddet olayları, Türkiye'de büyük bir infial yaratmıştır. Bu süreçte olası bir askerî müdahale yeniden gündeme gelmiş, Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, dönemin en tecrübeli siyasetçisi İsmet İnönü'den görüş almışlardır. İnönü, partisinden gelen tüm eleştirilere rağmen Demirel hükümetine destek vermiş; ancak müdahalenin son derece dikkatli planlanması gerektiğini, başarısız bir girişimin Türkiye için ağır sonuçlar doğurabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, olası bir harekât öncesinde hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin rızasının alınmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir (Bölükbaşı, 2001: 182-183). Bu görüşmeyi izleyen günlerde 17 Kasım 1967 tarihinde TBMM'nin birleşik toplantısında Kıbrıs'taki olaylar ele alınmıştır. Ardından yapılan gizli oturumda ise hükümete Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yurt dışında kullanma yetkisi verilmiştir (Tutanak Dergisi, 17.11.1967). Askerî müdahaleden ziyade diplomatik görüşmelere öncelik verdiği bilinen Demirel hükümetinin bu yetkiyi almasının temel amacı, aslında Yunan tarafı üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktır. Nitekim orduyla yapılan istişarelerde, müdahale için gerekli hazırlıkların bulunmadığı ortaya çıkmış, Demirel bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Biz müdahale etme kararındaydık. (...) Jet uçaklarımızın lastikleri bile yetersizdi. Elimizde tek çıkarma gemisi yoktu. Şilelerle adaya asker sevki hem riskli hem de olacak iş değildi. Daha önemli bir nokta var: (...) Çıkarma kararı almışız. Komutanlara planlarını sordum. Çıkarma yapacağımız Kıbrıs kıyılarındaki denizin derinliğini, Rumların denizi mayınlayıp mayınlamadıklarını bile bilmediğimizi söylediler (Arcayürek, 2007: 230-231).

Bu ifadeler, 1967 koşullarında bir askerî müdahalenin gerçekçi olmaktan uzak olduğunu ve TBMM'den alınan yetkinin esasen stratejik bir caydırıcılık amacı taşıdığını açıkça göstermektedir.

TBMM'nin hükümete adaya müdahale yetkisi vermesinin ardından oluşan gergin atmosferde, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i arabulucu olarak Türkiye'ye göndermiştir. Vance'in gelişiyile başlayan diplomatik süreç, krizin askerî müdahaleye başvurmada, görüşmeler yoluyla çözülmesi konusundaki inancı güçlendirmiştir. Vance, 23 Kasım 1967'de Ankara'ya gelerek Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile görüşmüş ve ardından Atina'ya geçmesi planlanmıştır (Bölükbaşı, 2001: 186). Vance'i kabul eden Başbakan

Demirel, yaşanan son olaylardan Yunanistan'ı sorumlu tutmuş, gizlice Kıbrıs'a gönderilen ve Yunan Ordusu'nun bir parçası olan birliklerin adada yasa dışı şekilde bulunduğunu vurgulamıştır. Vance'in yürüttüğü diplomatik temaslar neticesinde 30 Kasım 1967'de Yunanistan, Türkiye'nin taleplerini kabul etmiş ve Kıbrıs'taki askeri birliklerini geri çekmeye başlamıştır. Demirel, 8 Aralık 1967'de yaptığı açıklamada, varılan mutabakatın iki temel unsur taşıdığını belirtmiştir:

Evvela bu mutabakatın birinci kısmını teşkil eden hususların yerine getirilmesi lazımdır. Yani, Yunanistan, adadaki kuvvetlerini, personel, teçhizat ve eslihası [silahları] ile birlikte adadan süratle çekecek, Türkiye de buhranın izalesi için gerekli tedbirlere tevessül eyleyecektir. Buna ilaveten iki hükûmet, adadaki cemaatlerin sulh ve sükûn içinde yaşamasında prensip itibarıyla mutabaktırlar. Bunun nasıl gerçekleştirilebileceği tabiidir ki ilave çalışmaları gerektirmektedir (Şener, 2020: 295).

Bu gelişmeler sonucunda kriz geçici olarak çözülmüş ve Kıbrıs'taki Rum-Yunan askeri varlığı önemli ölçüde azaltılmıştır. Ancak, krizin Türkiye'deki iç politik yansımaları devam etmiş; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) lideri Alparslan Türkeş'in hükümet aleyhine gensoru açılmasına dair öneri vermesi bu sürecin siyasi boyutunu göstermiştir (Tutanak Dergisi, 4.12.1967: 311). Krizin Kıbrıs açısından en önemli sonucu ise 28 Aralık 1967'de federasyon yolunda ilk adım olarak kabul edilen 'Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin ilanı olmuştur (Oran, 2001: 738).

1967 krizi sonrası Demirel, bu süreçte ordunun lojistik zafiyetlerini gidermek için askeri hazırlıkların tamamlanması yönünde talimatlar vermiştir (Bora, 2023: 353). Bu hazırlıklar çerçevesinde paraşütler, çıkarma gemileri, helikopterler ve savaş uçakları alınmaya başlanmış, amfibi birliklerin yetiştirilmesine hız verilmiştir. Türkiye artık Kıbrıs'a bir gün müdahale edileceğini öngörmekte, bu doğrultuda hazırlıklarını sürdürmekte ve ulusal çıkarlarını korumaya kararlı bir duruş sergilemektedir. Bu açıdan 1967 krizinin sonuçlarının 1974 hareketinin yapılabilmesinin zeminini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1967 krizi Demirel'in başbakanlığındaki AP'nin 1960'lı yıllarda yaşadığı en önemli dış politika sınavlarından birisidir. Kıbrıs sorununda çok taraflı görüşmelere ve uluslararası diplomasiye öncelik veren Demirel'e göre, sorunların ertelenmesi veya kimi zaman göz ardı edilmesi yoluyla büyük çaplı çatışmalardan kaçınmak mümkündür. Demirel, adaya yapılacak bir müdahalenin Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş çıkarabileceğini öngörmekte ve bu çatışmadan kaçınmaktadır. Bu yaklaşımıyla hem gerçekçi bir çizgiyi korumaya hem de iç siyasetin milliyetçi taleplerine yanıt vermeye çalışmıştır. Adaya olası müdahale seçeneğini değerlendirirken muhalefet lideri İnönü'ye danışması ve TBMM'den yetki alması da attığı her adımı siyasi bir meşruiyet zemini üzerinde inşa etmeye

çalıştığını göstermektedir. Öte yandan, ABD'nin arabulucusu Vance'in girişimleriyle kriz, askerî çatışmaya dönüşmeden yönetilmiş ve hükümet bu süreçte savunma yatırımlarına odaklanabilmiştir.

Demirel ve Çağlayangil'in çok yönlü dış politika izleme ve ABD ile ilişkileri dengeleme siyaseti de bu dönemde etkisini göstermeye başlamıştır. ENOSİS'e ilişkin Ankara ile Atina arasında diplomatik mücadele sürerken, Demirel'in 19-28 Eylül 1967 tarihlerinde gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde Sovyet liderleriyle yaptığı görüşmeler sonucunda yayımlanan ortak bildiride, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin ENOSİS'e karşı olduklarını açıkça ilan edilmiştir (Aziz, 1969: 233-235). Demirel'in bu ziyareti, SSCB Başbakanı Aleksey N. Kosigin'in Ankara ziyaretine karşılık olarak gerçekleştirilirken iki ülke ilişkilerinin zirveye ulaştığı bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Ziyaret sırasında Moskova yönetimi, Kıbrıs'ın bağımsız statüsünün korunması ve her iki toplumun yasal haklarının güvence altına alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu temasların en somut çıktısı ise arka arkaya imzalanan önemli ekonomik ve teknik iş birliği anlaşmaları olmuştur (Fırat, 1997: 236).

Tüm bu gelişmeler, Demirel hükümetinin Soğuk Savaş koşullarında bir yandan Batı ittifakına bağlılığını sürdürürken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile de dengeli ve yapıcı ilişkiler kurmaya çalıştığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Kıbrıs meselesi üzerinden bölgesel istikrarı önceleyen çok yönlü bir dış politikanın benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ancak 1967 krizinden yalnızca dört yıl sonra, 1971 askeri muhtırası sonrasında ordu Başbakan Demirel'i istifaya zorlamış ve Türkiye, 1970'li yıllara siyasi istikrarsızlık ortamında girmiştir. Bu dönemde Kıbrıs meselesi ve onun yarattığı artçı sorunlar, Türk dış politikasının en belirleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Pragmatizmden Milliyetçiliğe Adım Adım: Demirel Muhalefette

12 Mart muhtırasının gölgesinde gerçekleşen 1973 seçimlerinde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP birinci, Süleyman Demirel liderliğindeki AP ise ikinci parti olmuştur (TBMM, 1973). Aslında kamuoyundaki genel beklenti en yüksek oyu alan CHP ve AP'nin birlikte hükümet kurmaları yönündedir. Ancak Demirel, "Halk bize muhalefet görevi verdi" diyerek böyle bir koalisyonu açıkça reddetmiştir (Milliyet, 17 Ekim 1973). Yaklaşık üç ay süren hükümet krizi, beklenmedik bir biçimde, siyasi yelpazenin iki ayrı noktasında bulunan Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP) ile CHP'nin koalisyon hükümetini kurmasıyla sonuçlanmıştır.

Kıbrıs meselesi, 1970'lerin başında da tıpkı 1960'lı yıllarda olduğu gibi, Türkiye siyasetindeki en önemli gündem maddelerinden biridir. Tüm partiler gibi AP'nin 1973 seçim bildirgesinde de Kıbrıs 'ulusal dava' olarak tanımlanırken,

konu daha diplomatik ve özenli bir söylemle şu şekilde ele alınmıştır: “Kıbrıs meselesinin son zamanlarda nezaket ve önem kazandığı görülmektedir. Cemaatımızın meşru haklarını korumak, bu davayı barışçı yollarla millî menfaatlerimize uygun bir sonuca bağlamak hedefinden ayrılmayacağız” (Adalet Partisi, 1973). Aslında kısa görünen bu açıklama 1960'lardaki Demirel siyasetiyle uyumludur, Kıbrıs konusunda diplomatik bir çözüm arayışına ve Türk toplumunun haklarının korunmasına odaklanılmaktadır.

Bu çerçevede, adadaki sorunlara diplomatik yollardan çözüm bulmak amacıyla 1974 yılının yaz aylarına kadar Türk ve Yunan tarafları arasında hem ikili hem de kapsamı genişletilmiş toplantılar düzenlenmiştir. Seçimlerden yaklaşık dokuz ay, CHP-MSP koalisyonunun kurulmasından altı ay sonra, 15 Temmuz 1974'te, Yunanistan destekli EOKA-B örgütü, Nikos Sampson liderliğinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı III. Makarios'u devirdiğinde, CHP lideri Başbakan Ecevit darbenin arkasında Yunan cuntasının olduğunu ileri sürmüştür. Muhalefet lideri Demirel ise süreci “oldubittiye getirmek isteyenlerin hüsrana uğrayacağı” şeklinde yorumlamıştır (Milliyet, 16 Temmuz 1974). Darbeden sonra Ecevit Hükümeti adaya müdahale kararı almış, 20 Temmuz 1974'te, Türkiye 1959 Garanti Antlaşması'ndan doğan haklarını kullanarak Kıbrıs'ta askerî bir harekât başlatmıştır. Harekât öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşan millî mutabakat havasına ana muhalefet lideri Süleyman Demirel de katılmıştır. Harekâtın ardından Türk ordusunun Kıbrıs harekâtında bir kahramanlık destanı yazdığını belirten Demirel, kapalı oturumdaki konuşmasında, “cihan-ı âleme karşı tek vücut hâlinde hareket edildiğini” belirterek hükümete açık destek vermiştir. Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs'taki müdahalenin bir savaş değil, ‘barış harekâtı’ olduğunu vurgulamıştır (Tutanak Dergisi, 20.7.1974: 37). Ancak Demirel, kamuoyu önünde hükümete bu desteği verirken, özel görüşmelerinde harekâtı ‘maceracı bir girişim’ olarak nitelendirmiştir. Mehmet Ali Birand'a göre, Demirel müdahaleye açıkça karşıdır ve “Müdahale edelim mantığı hareket noktası olamaz. Bela kaçınılmaz hâle gelirse ancak o zaman harekât düşünülebilir.” sözleriyle bu tutumunu net biçimde ortaya koymuştur (Birand, 1990: 80).

Demirel, özellikle 1967 Kıbrıs krizinden edindiği tecrübeler ışığında, askerî bir müdahalenin sonuçlarının dikkatle hesaplanmasını istemekte ve hükümeti hedeflerini açık biçimde ortaya koymaya çağırmaktadır. Demirel'e göre, ada üzerindeki müdahale “Makarios'u geri getirmek” için yapılacak bir savaş niteliği taşımamalıdır, zira böyle bir girişimin Türkiye'ye herhangi bir avantaj sağlamayacağı açıktır (Birand, 1990: 77). Bu bağlamda, askerî harekât ancak çok ciddi gerekçelerle yapılmalıdır, aksi hâlde Türkiye'yi hem uluslararası alanda zor durumda bırakır hem de Yunanistan'la savaşa sürükleyebilir. Böyle bir gelişme de ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarına büyük bir tehdit oluşturabilir. Demirel bu çerçevede, anlık duygularla alınacak kararların ülkeyi uzun vadede zor durumda bırakabileceğini vurgulamaktadır.

Harekâttan sonra, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın Cenevre'de gerçekleştirdiği görüşmelere rağmen adada Türklere yönelik saldırılar devam etmiştir. İkinci aşama müzakerelerinden de bir sonuç alınamayınca Türkiye, uluslararası alanda yoğun tartışmalara yol açacak şekilde, 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs'a ikinci kez müdahale etmiş ve Türk nüfusunun yoğunlukta olduğu kuzey bölgede kontrolü sağlamıştır. Bu süreçte muhalefet liderlerinin hükümete desteği de devam etmiştir. Kıbrıs'taki ikinci müdahale sonrası adanın kuzey bölgesinin kontrol altına alınmasıyla, 'Kıbrıs Fatih'i' olarak görülen Başbakan Bülent Ecevit kamuoyunda kahramanlaştırılmış ve ülkedeki siyasi dengeler değişmiştir. Koalisyon ortağı MSP'li bakanların Ecevit'in planladığı İskandinavya gezisini onaylamaması, onun için bu zoraki koalisyonu sonlandırmak için önemli bir fırsat oluşturmuştur. Ecevit, görev verilirse seçim hükümeti kuracağını belirterek başbakanlıktan istifa etmiştir (Milliyet, 17 Eylül 1974). Ecevit'in seçim beklentisiyle aldığı bu karar, ülkede siyasi kutuplaşmayı artırmıştır. Yeni bir seçim hükümeti kurma niyeti diğer siyasi aktörler tarafından temkinli bir şekilde karşılanmıştır. Demokratik Parti (DP) lideri Ferruh Bozbeyle, seçimlerin 1975 sonbaharında yapılmasında ısrar ederek süreci yavaşlatmıştır (Dağı ve Uğur, 2009: 366). Süleyman Demirel ise Ecevit'in istifasını, "Kıbrıs'taki başarıyı siyasi çıkar için kullanma" girişimi olarak yorumlamakta (Demirel, 1974: 34), hatta hükümeti "şehit kanını reye çevirmekle" itham etmektedir (Bora, 2023: 236).

Demirel'in erken seçim karşıtı tavrı, onun pragmatik siyasi stratejisini yansıtmaktadır. 1970'lerin başında parti içi muhalefetin etkisini yitirmesiyle AP içinde gücünü konsolide eden Demirel, MSP ve MHP gibi daha aşırı sağ söylemleri benimseyen partilerin ortaya çıkmasıyla merkez sağdaki konumunu da sağlamlaştırmıştır. Bu koşullar altında CHP-MSP koalisyonunun dağılması, Demirel'in siyasi pozisyonunu daha da güçlendirmektedir.

20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında başlayan Cenevre görüşmeleri ve izleyen uluslararası toplantıların ana gündemi, Kıbrıs'ın geleceğine dair müzakereler olmuştur. 1950'li yıllarda Türkiye'nin resmi tezi olan taksim tezini AP de benimsemişti (Adalet Partisi, 1963). Ancak 1970'lerin ikinci yarısından itibaren bu politika giderek iki toplumlu ve iki bölgeci federasyon tezine evrilmiştir. Federasyon fikrinin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil, anılarında federasyon tezini 1966'da Yunanistan Dışişleri Bakanı'na kendisinin önerdiğini iddia etmiştir (Çağlayangil, 1990: 385). Ancak literatürde yaygın olarak kabul edilen görüş, federasyon fikrinin ilk kez 1960'larda Kıbrıs Türk toplumunun lideri Rauf Denktaş tarafından gündeme getirildiği ve daha sonraki yıllarda CHP hükümetleri tarafından, farklı çözüm alternatifleriyle birlikte, sıkça dile getirildiği yönündedir. Öte yandan Çağlayangil'in 1970 yılı bütçe görüşmelerinde, Türkiye'nin Kıbrıs'ta ilke olarak 'üniter devleti' kabul ettiğini belirtmesi,

hükümetin, özellikle de Çağlayanlı'nın, sert bir şekilde eleştirilmesine yol açmıştır (Tutanak Dergisi, 12.3.1970: 451).

Bu politika değişimi, görünürde Türk tarafının yeni bir çözüm arayışı olarak sunulsa da özünde Türkiye'nin Kıbrıs'taki egemenlik hedefinin devamı niteliğindedir. Federasyon tezi, içerik olarak taksim anlayışının farklı bir formülasyonu niteliğinde olup, esasen uluslararası meşruiyet arayışı çerçevesinde yeniden isimlendirilmiş bir stratejiyi yansıtmaktadır. Bu sürecin merkezinde ise Demirel'in Kıbrıs'ta net bir politika belirlemekten kaçınan pragmatik yaklaşımı bulunmaktadır. Demirel, koşullara göre söylem değiştirerek hem iç siyasette milliyetçi hassasiyetleri tatmin etmeyi hem de dış politikada manevra alanı elde etmeyi hedeflemektedir.

CHP-MSP koalisyonunun 1974 yılı sonlarında dağılmasının ardından Türkiye, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik darboğazın iç içe geçtiği çalkantılı bir döneme girmiştir. Bu süreçte Demirel liderliğindeki AP, 1975 ve 1977 yıllarında Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan 39. ve 41. hükümetleri kurarak yeniden iktidara gelmiştir. Bu koalisyonlar, MSP ve MHP gibi sağ partilerin katılımıyla oluşturulmuş ve Demirel her iki hükümette de başbakanlık görevini üstlenmiştir (Ahmad, 1993: 167,170; Neziroğlu ve Yılmaz, 2012: 1337). Ancak yoğun siyasi istikrarsızlık, derinleşen ekonomik kriz ve artan toplumsal şiddet ortamı, bu hükümetlerin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.

1977 genel seçimleri sonrasında AP, oy oranını artırsa da tek başına iktidar kuracak çoğunluğu sağlayamamış ve yeniden muhalefete geçmiştir. 5 Ocak 1978'de Bülent Ecevit liderliğinde kurulan ve yaklaşık bir yıl görev yapan 42. hükümet, toplumsal kutuplaşmayı azaltma ve şiddet olaylarını sona erdirmeye hedefleriyle yola çıksa da bu hedeflerini gerçekleştirmekte başarısız olmuştur (Dağı ve Uğur, 2009: 366). Bu dönemde Kıbrıs meselesi bağlamında en dikkat çekici gelişme, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD Kongresi tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun, uzun müzakereler sonucunda Eylül 1978'de kaldırılması olmuştur. Demirel, başbakanlığı döneminde ambargonun Türkiye'nin güvenliği üzerindeki etkilerini sıklıkla gündeme getirerek ambargonun kaldırılması için aktif bir diplomasi yürütmüştü. Ancak ambargonun kaldırılması siyasi iktidarın Ecevit hükümetinde olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu durum hem sembolik hem de pratik düzeyde dış politika başarısının siyasi rakibi tarafından sahiplenilmesi anlamına gelmektedir (Hale, 2013: 200-202; Sayarı, 2010: 143).

Özetle, Demirel liderliğindeki AP'nin muhalefette olduğu dönemde Kıbrıs politikasının temel belirleyicisi, iç siyasi dinamikler olmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde AP, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda diğer tüm partilerle birlikte hükümete destek vererek millî bir mutabakat görüntüsü sergilemiş olsa da harekât sonrasında iki temel eksenle hükümete yönelik sert bir

muhalefet yürütmüştür. Bu çerçevede hükümete yöneltilen ilk eleştiri, Ecevit hükümetinin askerî başarıyı siyasi bir zafere dönüştürememesi üzerine yoğunlaşmıştır. Demirel ve Çağlayangil, bu durumu parlamentoda defalarca gündeme getirerek, Kıbrıs'taki askerî kazanımların diplomatik sonuçlara ve kalıcı bir çözüm planına dönüştürülememesini hükümetin en büyük eksikliği olarak göstermişlerdir. İkinci eleştiri ise, CHP hükümetinin Kıbrıs Harekâtı'nı iç siyasette oy devşirme aracı hâline getirdiği, yani millî bir meseleyi siyasi çıkarlar uğruna araçsallaştırdığı yönünde olmuştur.

Demirel'in bu sert muhalefeti, Ecevit hükümetinin düşmesi sonrasında kurulan MC hükümetlerinin siyasi zeminini güçlendirmiştir. Demirel ve Çağlayangil, Ecevit'i hem başarısızlıkla hem de popülist söylemlerle suçlayarak AP'nin merkez sağdaki lider konumunu pekiştirmişlerdir. Bu dönemde parti içi muhalefetin zayıflığı da dikkat çekicidir; AP'nin önde gelen eleştirel isimlerinden Kâmrân İnan gibi figürler bile, özellikle Kıbrıs meselesinde Demirel ve Çağlayangil'in çizgisine yakın bir duruş sergilemişlerdir. Böylece Demirel, hem dış politikadaki millî söylem üzerinden hem de parti içi uyumu sağlayarak siyasi konumunu güçlendirmiştir.

Merkez Sağdan En Sağa: Demirel İktidarda

1960'lı ve 1970'li yıllarda Demirel'in dış politika yaklaşımında önemli bir dönüşüm olduğu söylenebilir. 1960'larda tek başına iktidar olan Demirel, pragmatik ve esnek bir dış politika uygulama kapasitesine sahiptir. 1967 Kıbrıs krizinde Yunanistan'la çatışmadan kaçınarak diplomatik çözüme yönelmesi bu pragmatizmin somut yansıması olarak kabul edilebilir. Ancak 1970'lerde, özellikle MC koalisyonları ve azınlık hükümeti döneminde koalisyon ortaklarının ideolojik tutumları ve iç siyasi dengeler nedeniyle Demirel'in dış politikadaki hareket alanı önemli ölçüde daralmıştır.

18 Eylül 1974 tarihinde CHP-MSP hükümetinin istifasıyla başlayan ve aylar süren hükümet bunalımı, Demirel'in CHP ile koalisyon kurmayı reddetmesiyle derinleşmiştir (Demirel, 1974: 68-69). Ekim 1974'teki AP Kongresi'nde Demirel, rakibi Orhan Oğuz'u açık farkla mağlup ederek parti içindeki konumunu pekiştirmiştir (Bektaş, 1993: 164). Mart 1975'te Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümet kurma görevini Sadi İrmak'a verse de bu girişim başarısız olmuştur. Demirel'in "CHP ile ancak savaş hâlinde koalisyon yapılabilir" yönündeki açıklaması hem sert bir ideolojik tavrı hem de başbakanlık hedefine ulaşmak için izlediği pragmatik stratejiyi yansıtmaktadır (Milliyet, 5 Mart 1975). Koalisyon görüşmeleri tıkanınca, DP'den dokuz milletvekilinin istifasıyla yeni bir denge sağlanmıştır. Demirel, bu gelişmelerin ardından 30 Mart 1975'te AP, MSP, CGP, MHP ve bağımsız milletvekilleri ortaklığında birinci MC Hükümeti'ni kurmuştur.

Koalisyon, komünizmle mücadele ve milliyetçi değerlerin savunusu temelinde şekillenmektedir. Demirel, hükümetin güvenoyu almasının ardından ülkedeki hükümet krizinin sona erdiğini ilan etmiş ve birinci MC Hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde göreve başlamıştır (Milliyet, 31 Mart 1975).

Bu dönemde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki resmi tezinde de önemli bir değişim yaşanmış ve yukarıda da bahsedildiği gibi iki bölgeli federasyon modeli benimsenmiştir. Ankara ile sürekli temas halinde olan Denktaş'ın 1975 boyunca BM'ye iletilen mektupları ve açıklamaları Türk tarafının federasyon görüşünü uluslararası zeminde savunma amacı taşımaktadır (United Nations, 1975: 273-305). Böylece, MC hükümetinin Kıbrıs konusundaki politikaları ile Denktaş'ın liderliğinde Kıbrıs Türk tarafının ortaya koyduğu tezler birleşerek, 1970'lerin ikinci yarısında iki bölgeli federasyon fikri hem Türkiye hem de Kıbrıs Türk toplumu için ortak bir çözüm modeli hâline getirilmiştir. MC hükümetlerinin koalisyon protokollerinde Kıbrıs politikası şu ifadelerle resmîyet kazanmıştır:

...Hükümetimizin başlıca amacı Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin geleceğini sağlam teminata bağlayacak, Ada'daki gerçeklere dayanan bir hukuki çerçeve içinde Kıbrıs'ın bağımsız Federe Devlet olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması olacaktır. Geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış olan iki millî toplumun ancak yan yana yaşayabilecekleri gerçeği karşısında, Ada'da ancak iki bölgeli federal bir sistemin bu çözüm şeklini sağlayabilecek usul olduğuna inanıyoruz (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 990-991).

Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilen Çağlayangil'in yeniden dış politikaya yön vermesi, bu dönemin profesyonel hariciye çizgisiyle uyumludur. Başbakan Demirel, 6 Nisan 1975 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda hükümet programını sunarken dış politika bölümünde, dünya genelindeki yumuşama sürecine katkıda bulunmaya devam edeceğini, Türkiye'nin uluslararası alandaki çok yönlü ilişkilerini geliştirmeye çalışacağını ve hem bulunduğu bölgede hem de küresel ölçekte barışın korunmasına öncelik vereceğini belirtmiştir. Bu çerçevede Kıbrıs konusunda izleyecekleri politikayı da şu şekilde açıklamıştır:

Kıbrıs Türk toplumuna yapılan haksızlıkların ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına son verme gayretlerinin kaçınılmaz kıldığı müdahale sonunda fiilen iki bölgeye ayrılmış bulunan adada, (...) Kıbrıs'ın 'bağımsız federal devlet' olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması hükümetimizin amacıdır (Tutanak Dergisi, 6.4.1975: 395).

Programda, bu yaklaşım şu ifadelerle somutlaştırılmıştır: "İki millî toplumun iç içe ve bir arada yaşayamayacakları, ancak yan yana yaşayabilecekleri, geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış bir gerçektir. (...) İki bölgeli federal sistem, adilane bir çözüm sağlayabilecek yegâne yol olarak görülmektedir" (Neziroğlu ve

Yılmaz, 2015: 1012). İkinci MC hükümetinde ise bu çizgi daha da belirginleşmiş ve federasyon tezi şu şekilde resmileştirilmiştir: “Kıbrıs’ta, iki bölge ve iki toplumlu bağımsız bir federal devletin varlık kazanması için her türlü çaba ve iyi niyet gösterilmeye devam edilecektir” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 1337).

İç siyasette 1973 petrol krizinin ülkede yarattığı ekonomik bunalım ve siyasi çalkantılarla; dış siyasette de Kıbrıs ve Kıbrıs meselesi ile bağlantılı sorunlarla göreve başlayan Demirel, 1960’lı yıllardaki pragmatik ve uzlaşmacı söyleminden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar birinci MC Hükümeti erken seçimi engelleyen pragmatik bir çözüm gibi görünüyor olsa da ideolojik olarak sağ-milliyetçi bir çizgide konumlanmıştır. AP, bu dönemde zaman zaman geçmişe nazaran daha sert bir milliyetçi söylem benimseyerek MSP ve MHP ile olan birlikteliğini korumuştur. Bora’ya göre Demirel, bu süreçte ideolojik farklılıkları bir kenara bırakarak sağ siyaseti bir araya getiren hegemonik bir cephe inşa etmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, MHP’nin paramiliter yapılanmalarına da göz yummuştur (Bora, 2023: 257). “Mecliste Demirel, sokakta Türkeş” söylemi bu dönemin karakteristik sloganı hâline gelmiştir (Ahmad, 1993: 165).

1974 yılının yaz aylarında Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler, tıpkı 1964 krizinde olduğu gibi, Türk-Amerikan ilişkilerini ciddi bir krize sürüklemiştir. 1960’lı yıllarda siyasete girdiğinde “Morrison Süleyman” olarak anılan ve ABD’ye yakınlığı ile bilinen Süleyman Demirel, 1970’lerin ikinci yarısında Türk-Amerikan ilişkilerinin Soğuk Savaş dönemi içindeki en zor krizlerini yönetmek zorunda kalmıştır. Aslında Demirel hükümetinin ABD ile yaşadığı sorunların temeli, 1960’ların sonuna kadar uzanmaktadır. ABD yönetimi, bu dönemde Türkiye’den haşhaş ekimini tamamen yasaklamasını talep etmiş; ancak Demirel hükümeti, bu talebe olumlu yanıt vermemişti. 12 Mart muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim hükümeti ise ABD’nin talebini kabul ederek 1971 yılının Haziran ayında haşhaş ekimini yasaklamıştı. Ancak Bülent Ecevit’in başbakanlığında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti, 1974 yılında haşhaş ekimine ilişkin yasağı kaldırmıştı (Oran, 2001: 703).

Haşhaş ekiminin serbest bırakılması, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ABD yapımı silahların kullanılması ve Türkiye’ye yönelik yaptırımların Ankara’nın Kıbrıs’taki askerî varlığını sona erdirmek için en etkili yöntem olacağı yönündeki değerlendirmeler, ABD Kongresi’nin Türkiye’ye yönelik sert bir karar almasına yol açmıştır. Başkan Gerald Ford yönetiminin tüm itirazlarına rağmen, Kongre’nin iki kanadı da “Türkiye’ye Yapılan Silah Satışlarının ve Verilen Askerî Kredilerin Durdurulması” yönündeki kararı kabul etmiştir. Karar, Senato’da 19 Eylül 1974’te, Temsilciler Meclisi’nde ise 24 Eylül 1974’te onaylanmış (Hale, 2013: 201), kararın ardından Türkiye’ye sağlanması planlanan 200 milyon dolarlık askerî yardım 5 Şubat 1975 tarihinde askıya alınmıştır (Oran, 2001: 706).

ABD'nin ambargo kararı, yalnızca Türk-Amerikan ilişkilerinde değil, Türkiye'nin iç siyasetinde de önemli bir kırılma yaratmıştır. Türkiye'nin ekonomik ve askerî kapasitesini zorlayan bu karar, ülkenin savunma kabiliyetini kısıtlarken Türkiye'de geniş çaplı bir anti-Amerikancı kamuoyu oluşmasına yol açmıştır. Bu atmosfer, milliyetçi söylemleri güçlendirmiş ve Demirel'i iç politikada Erbakan ve Türkeş gibi liderler karşısında daha 'milliyetçi' bir tutum takınmaya zorlamıştır. Dolayısıyla hükümetin karar alma süreçleri daha kırılğan hâle gelmiştir. MC hükümetinin böylesine hassas bir dönemde kurulması, dış politika ile iç siyasetin iç içe geçtiği, her adımın hem uluslararası hem de iç politik dengeler açısından kritik sonuçlar doğurduğu bir tabloyu ortaya çıkarmıştır.

Ambargo, birinci MC hükümetinin programında Türkiye'nin bağımsız dış politika iradesinin bir göstergesi olarak vurgulanmaktadır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 977) ve bu çerçevede Kıbrıs meselesi, tıpkı NATO meselesi gibi, 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye'nin bağımsız dış politika söyleminin sembolik odağı hâline gelmiştir (Atmaca, 2024: 118). Öncelikli dış politika hedefi ambargonun kaldırılması olan Demirel'in temel kaygısı Kıbrıs konusunda 'Ecevit'in kazandığını Amerikalılara veren' bir lider olarak görülmemektir. Bu nedenle, kamuoyunda millî çıkarları zedeleyen veya iktidarını sarsabilecek herhangi bir karar almaktan özellikle kaçınmıştır. Demirel'in bu tutumu, onun pragmatik ve riskten kaçınan dış politika yaklaşımının bir yansıması olarak görülebilir. Zira, Kıbrıs ve ambargo meselesinde aldığı pozisyon hem millî hassasiyetleri gözetmekte hem de siyasi konumunu korumayı hedeflemektedir. Bu atmosferde Demirel, ABD'ye yönelik sert bir retorik geliştirip ambargoya meydan okusa da Türkiye'nin Batı ittifakından kopuşunu savunmamış, bilakis diplomatik dengeyi koruma çabasını sürdürmüştür.

Demirel, bu dönemde sıklıkla Türkiye ile ABD arasındaki sorunların Kıbrıs meselesinden ayrı tutulması gerektiğini vurgulamış; "İki konuyu birleştirirsek bir yerine iki sorunumuz olur" sözleriyle bu yaklaşımını özetlemiştir (Milliyet, 12 Mart 1975). Demirel, ambargo devam ettiği sürece ABD ile kapsamlı müzakerelerin anlamsız olacağını vurgulayarak, ortak üslerin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devredileceğini bildirmiştir. Bu sert söylem, bir yandan kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını milliyetçi bir zemine oturtarak iç politikada avantaj yaratmayı hedeflemektedir. Ancak koalisyonun kırılğan yapısı, özellikle MSP ile yaşanan gerilimlerde sık sık gün yüzüne çıkarmıştır. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın Demirel'i "cepheyi bölmekle" suçlaması (Milliyet, 10 Ağustos 1975) bu ideolojik farklılıkların hâlen güçlü şekilde var olduğunu göstermektedir. Demirel ise partiler arası birleşme çağrısıyla bu kırılğanlığı azaltmaya çalışmıştır (Milliyet, 3 Eylül 1975).

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun sürmesi hâlinde Amerikan üslerinin kapatılabileceğine dair uyarılar, MC hükümeti tarafından kısa

sürede somut adımlara dönüştürülmüştür. 17 Haziran 1975'te Türkiye'deki tüm ABD askeri ve istihbarat tesislerinin “geçici statüye” alınacağı ilan edilmiştir. 26 Temmuz'da ise yapılan resmî açıklamada, “Bu sabahdan itibaren Türkiye'deki tüm Türk-Amerikan ortak savunma tesisleri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin tam kontrol ve gözetimine devredilmiştir” ifadesi kullanılmıştır. NATO üsleri (İncirlik dâhil) hariç olmak üzere tüm Amerikan tesislerine Türk bayrakları çekilmiş; ertesi gün ise 1969 tarihli Ortak Savunma ve İş Birliği Anlaşması da feshedilmiştir (Atmaca, 2014: 31).

Aslında ambargoya verilen en önemli sembolik tepki, henüz birinci MC hükümeti kurulmadan önce, 13 Şubat 1975 tarihinde KTFD'nin ilanı olmuştur (Oran, 1997: 764). Uluslararası tanınırlığı olmamakla birlikte bu adım, adadaki Türk toplumunun özerkliği kurumsallaştırarak 1983'te ilan edilecek Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) temelini oluşturmaktadır. Demirel hükümeti, 1975'te kurulan KTFD'yi destekleme ve çözüm için iki bölgeli federal bir yapı oluşturma tezini öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım hem parti programlarında hem de uluslararası toplantılarda açıkça dile getirilmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Ecevit'in kazandığını kaybetmek istemeyen Demirel, toprak tavizlerine karşı net bir duruş sergileyerek çözüm için gerekli esnekliği göstermemiştir.

Demirel'in iktidar olduğu dönemlerde dış politika karar alma süreci, özellikle koalisyon ortaklarının Kıbrıs konusundaki tavizsiz tutumları ve yaklaşan Senato seçimleri gibi iç siyasi dinamiklerin baskısı altında şekillenmektedir. MSP lideri Necmettin Erbakan'ın sert söylemleri Batılı çevrelerde Türkiye'nin İslamcı bir çizgiye kaydığı yönünde endişeler doğurmuştur. 17 Şubat 1976 tarihli bütçe görüşmelerinde DP Milletvekili Cevat Önder, bu farklılıkları şu sözlerle ifade etmektedir: “AP toprak tahsisine karşı değil, MSP bu duruma karşı, MHP ise Ada'nın tamamında hâkimiyet isteyen bir görüntüye sahip” (Tutanak Dergisi, 17.2.1976: 196). Bu tablo, MC hükümetlerinin Kıbrıs meselesinde ortak ve bütüncül bir politika geliştiremediklerini açıkça göstermektedir. Koalisyon ortakları farklı stratejik beklentilerle hareket ederken, Dışişleri Bakanı Çağlayangil federasyon tezini uluslararası platformlarda savunmaktadır; ancak buna karşın MSP ve MHP'nin daha sert ve tavizsiz söylemleri hükümetin müzakere pozisyonunu zayıflatmıştır. Bu durum, çözüm yollarının tıkanmasına ve hükümetin tutarsızlık ve kararsızlıkla itham edilmesine neden olmuştur. Demirel ise bu iç baskıları uluslararası muhataplarına aktararak, koalisyonun hassas dengeleri nedeniyle hızlı adım atamayacaklarını ifade etmiş ve bu söylem üzerinden temkinli bir diplomasi sürdürmeye devam etmiştir. Benzer şekilde, Dışişleri Bakanı Çağlayangil de görüşmelerde çözüm üretilmemesinin sorumluluğunu hem Atina-Lefkoşa eksenine hem de koalisyon içindeki sert çıkışlara bağlamıştır. Ancak bu strateji, kısa vadede hükümetin ayakta kalmasına katkı sağlasa da Kıbrıs meselesinde çözüm üretimini zorlaştırmış; Türkiye-ABD

ilişkilerindeki krizi daha da derinleştirmiştir. ABD İstihbarat ve Araştırma Bürosu'nun Kissinger'a sunduğu bir raporda da koalisyonun sertleşmiş çizgisi şu ifadelerle not edilmiştir: “Koalisyon ortaklarının liderleri Rumlara karşı sert bir tutum sergiliyor; özellikle Erbakan ve Türkeş'in tavizsiz duruşları çözümü zorlaştırıyor” (Kasapsaraçoğlu, 2021: 35). Sonuç olarak Türkiye, bu kırılğan koalisyon yapısı nedeniyle uluslararası müzakerelerde pasif bir konuma itilmiştir. Rum tarafı ise bu durumu kullanarak Türk tarafını ‘uzlaşmaz’ göstermek amacıyla müzakere süreçlerini tıkamış, Türkiye ve Kıbrıs Türk yönetimi uluslararası alanda giderek yalnızlaştırılmıştır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi aktörler ise Türkiye'yi kınayan kararlar alırken, İslam ülkeleri de net bir tutum sergilemekten kaçınmışlardır.

Demirel hükümetleri ambargo baskısını hafifletmek amacıyla Sovyetler Birliği ve diğer dış aktörlerle ilişkileri çeşitlendirmeye yönelmiştir. Aynı dönemde Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi ve Genelkurmay Başkanlığı da NATO toplantılarında şerhler koyarak ve muhataplarına memnuniyetsizliklerini bildirerek Türkiye'nin pozisyonunu güçlendirmeye çalışmışlardır. Öte yandan parlamento ambargo ve Kıbrıs üzerinden sert tartışmalara sahne olmuştur. Muhalefet milletvekilleri hükümeti pasif kalmak, cesaret gösterememek ve diplomatik adım atmamakla eleştirmişlerdir. DP Milletvekili Vedat Önsal'ın şu sözleri bu eleştirilerin özeti gibidir: “Silah ambargosunun başlamasından bu yana aylar geçti. Türkiye mukabil tedbirler konusunda tam bir hareketsizlik içine girmiştir... Hükümet dış politika konularına ve özellikle Kıbrıs meselesine cesaretle eğilmelidir...” (Tutanak Dergisi, 12.6.1975: 579-580). Senatoda konuşan AP'li Orhan Tuğrul ise CHP'ye yönelik eleştirilerinde Kıbrıs ve Ege meselelerini, silah ambargosunu ve ekonomik krizleri ön plana çıkararak CHP'nin iktidardaki sekiz ayında millete olumlu hiçbir şey sunmadığını ileri sürmüştür (Tutanak Dergisi, 4.2.1977: 238). Koalisyon ortaklarının farklı beklenti ve yaklaşımları, 1977 yılı seçim beyannamelerine de yansımıştır. MHP, Kıbrıs'ı ‘milli mesele’ olarak tanımlamış ve “herhangi bir taviz verilmesinin dahi kabul edilemeyeceğini” vurgulamıştır. MSP ise bağımsız bir Kıbrıs devleti kurulacağını vaat ederken, AP'nin beyannamesindeki “Kıbrıs meselesi, milletimizin kabul edebileceği bir çözüme kavuşturulacaktır.” (Kaynar ve Kalkan, 2022: 1041-1093) ifadesi MHP ve MSP'ye göre daha ölçülü olduğunu göstermektedir.

Ayrıca 1970'li yıllar, AP içinde de muhalefetin güç kazandığı bir döneme işaret etmektedir. AP Bitlis Senatörü Kâmrân İnan, Senatodaki konuşmalarında CHP'yi sert biçimde eleştirirken, Demirel'le yaşadığı temel anlaşmazlığın silah ambargosu meselesi olduğunu belirtmiştir. Hatıratlarında aktardığına göre, ABD'ye yaptığı bir ziyarette Türk askerlerinin Kıbrıs'taki varlığının azaltılması durumunda ambargonun kaldırılabilceğini ifade etmiş, bu konuda müzakere yapmak istemiş; ancak Demirel, kamuoyunda yaratacağı olumsuz etki nedeniyle kendisine böyle bir yetki vermemiştir (İnan, 2005: 26-28).

5 Haziran 1977 genel seçimlerinin ardından, Birinci MC Hükümeti görevini Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Bülent Ecevit'in kurduğu azınlık hükümetine devretmiştir. Ancak kısa süre içinde, sağ partiler CHP ve sola karşı yeniden ittifak kurarak, 21 Temmuz 1977'de İkinci MC Hükümeti'ni oluşturmuştur (Ahmad, 1993: 171). İkinci MC Hükümeti'nin ilk günlerinden itibaren ciddi ekonomik ve diplomatik baskılar baş göstermektedir. Batı medyasında Türkiye'nin ekonomik çöküşe sürüklendiğine dair kampanyalar yürütülürken, dış krediler durdurulmuş, Merkez Bankası'nın kaynakları tükenmiş ve ekonomik faaliyetler neredeyse durma noktasına gelmiştir. ABD'nin silah ambargosu hâlen sürerken enerji ve savunma alanında büyük tedarik sorunları yaşanmıştır (Dursun, 2018: 435). Bu çalkantılı dönemde Türkiye, ABD ile yürütülen arka kapı diplomasisiyle krizden çıkış yolları aramıştır. Ancak bu süreç hem içeride hem dışarıda siyasi riskleri beraberinde getirmektedir. 1978 yılında yaşanan Güneş Motel Olayı sonucunda AP'den ayrılan 11 milletvekilinin CHP'ye destek vermesiyle, verilen gensoru sonucu ikinci MC Hükümeti düşmüştür (Uçar, 2025: 4). Ecevit'in kurduğu hükümetin ardından, 6. Demirel Hükümeti azınlık hükümeti olarak göreve başlamıştır. Bu hükümete MHP koşulsuz, MSP ise mesafeli ve koşullu destek vermiştir. Ecevit'in değişimi bu yapı, 'örtük bir MC koalisyonu'ndan farksızdır.

Bu süreçte Kıbrıs sorunu yalnızca Türk-Amerikan ilişkilerinin değil, Türkiye-Yunanistan hattındaki gerilimin de merkezine yerleşmiştir. Ege Denizi'ndeki karasuları, kıta sahanlığı ve adaların silahsızlandırılması gibi meseleler, Kıbrıs meselesiyle birlikte daha da karmaşık bir hâl almıştır. Demirel, bu sorunların birbirinden ayrı ele alınması gerektiğini savunsada iç siyasi baskılar nedeniyle özellikle kıta sahanlığı konusunda Yunanistan'a karşı sertleşmek zorunda kalmıştır. 1976-1977 arasında yürütülen müzakerelerde federatif çözüm ilkesi taraflarca kabul edilmesine rağmen, toprak paylaşımı ve yönetim yapısına dair uzlaşmazlıklar aşılamamıştır. Bu süreçte Demirel hükümeti, çözüm üretmekten ziyade mevcut durumu sürdürmeyi tercih etmiştir. 1977 yılında ABD Başkanı Carter'ın özel temsilcisi Clark Clifford ile yaptığı görüşmede Demirel, ambargonun Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırabileceği uyarısında bulunmuştur (Milliyet, 20 Şubat 1977). Ancak bu söylem, beklenen diplomatik etkiyi yaratmamıştır. Öte yandan, Yunanistan 1974'teki İkinci Kıbrıs Harekâtı'nı gerekçe göstererek NATO'nun askerî kanadından çekilmiştir. ABD ve NATO, Atina'nın yeniden ittifaka dâhil olması için Türkiye'nin vetosunu kaldırmasını talep etmiştir. Demirel ise bu durumu bir pazarlık aracı olarak kullanmış ve Yunanistan için "Kendisi çıktı, yeni şartlarla geri dönebilir" diyerek Türkiye'nin veto konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Yunanistan ancak 12 Eylül 1980 darbesi sonrası NATO'ya geri dönebilmiştir (Uzgel, 2010: 39-43).

1979 yılında kurulan 43. Demirel Hükümeti de MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğiyle bir azınlık hükümeti olarak kurulmuştur. Hükümet programında Kıbrıs

için “iki bölge, iki toplumlu federatif çözüm” vurgusu yer almıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 1337). Aynı yıl Denktaş ile Kiprianu arasında imzalanan On Nokta Anlaşması federasyon temelinde çözüm arayışlarını teyit etmektedir (Fırat, 2001: 767). Ancak Denktaş, bu süreçte konfederasyon tezini daha açık savunmaya başlayarak, ‘iki bölge’ yapının egemenlik temelinde şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu, Türk tarafının pozisyonunun ‘iki özerk idare’den ‘iki egemen devlete dayalı konfederasyon’a evrildiğini göstermektedir.

Demirel hükümetleri, muhalefet dönemlerinde Ecevit’i ve CHP’yi Kıbrıs’taki askerî başarının siyasi bir sonuca dönüştürülememesiyle eleştirirken, kendi iktidarlarında da net ve tutarlı bir strateji geliştirmekte zorlanmışlardır. Özellikle koalisyon ortaklarının ideolojik baskısı altında, dış politikada daha temkinli ve statükocu bir çizgi benimsenmiştir. Diğer bir deyişle, muhalefetteyken daha keskin söylemler geliştiren Demirel, iktidardayken daha dikkatli ve dengeleyici bir tutum izlemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle milliyetçi söylemler de bağlama göre farklı işlevler görmüştür: İktidarda meşruiyet aracı, muhalefette ise eleştiri aracı olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak, 1977-1980 dönemi AP hükümetleri için Kıbrıs meselesi hem iç siyasi dengeleri sarsan hem de dış politikada Türkiye’nin manevra alanını daraltan temel bir sorun olmayı sürdürmüştür. ABD ambargosunun 1978’de kaldırılmasına ve dış ilişkilerde kısmi bir normalleşmenin başlamasına rağmen, Amerikan üslerinin tam kapasiteyle kullanımına ancak 1980 sonrasında izin verilmiştir. Bu yıllarda Demirel’in dış politikası, uluslararası baskılar ile iç siyasi dinamikler arasında sıkışmış, daha çok mevcut statükoyu korumaya odaklanmış, düşük profilli bir seyir izlemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, AP’nin 1974-1980 yılları arasında Süleyman Demirel liderliğinde benimsediği Kıbrıs politikasının iç ve dış politika dinamikleriyle nasıl şekillendiği analiz edilmiştir. Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli bulgu, Türk dış politikasının bu dönemde büyük ölçüde iç siyasal dengeler tarafından şekillendiğidir. Demirel’in liderliğinde AP’nin dış politik söylemi pragmatik ve duruma göre şekillenen bir karakter kazanmış, ideolojik tutarlılıktan ziyade iç politik meşruiyet ve koalisyon dengeleri tarafından belirlenen bir pragmatizm tercih edilmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı ABD silah ambargosu ve NATO ile yaşanan gerilimler, Demirel’i bir yandan ulusal çıkarları korumak amacıyla daha milliyetçi ve bağımsız bir söyleme yöneltmiş, öte yandan da Batı ittifakından kopmadan alternatif dış politika yolları aramaya itmiştir. Demirel, hem iç siyasi muhalifleri karşısında güç kazanmak hem de

koalisyon ortaklarının taleplerine cevap vermek amacıyla dış politika tercihlerini denge siyasetine dönüştürmüş ve bu bağlamda federasyon tezini de iç siyasi dengeler açısından işlevsel hale getirmiştir.

Süleyman Demirel'in Kıbrıs politikasında sergilediği tutum, onun siyasi konumuna, yani iktidarda mı, muhalefette mi olduğuna bağlı olarak anlamlı ölçüde değişkenlik göstermiştir. Demirel, iktidar dönemlerinde, özellikle MC hükümetlerinin hassas koalisyon dengeleri ve hükümet sorumluluğu çerçevesinde, daha ihtiyatlı, dengeli ve pragmatik bir dış politika çizgisi benimsemiştir. Bu dönemlerde milliyetçi söylemleri daha çok siyasi istikrarı sağlama ve hükümetin meşruiyetini pekiştirme amacıyla öne çıkarmıştır. Buna karşılık muhalefet pozisyonunda ise, doğrudan yönetim sorumluluğu taşımamanın sağladığı hareket alanı sayesinde, dış politika risklerini minimize ederek hükümetin Kıbrıs politikalarını daha açık, net ve eleştirel bir dille sorgulamıştır. Milliyetçi retoriği bu dönemde daha çok siyasal rakiplerini yıpratmak ve kamuoyunda kendi pozisyonunu güçlendirmek amacıyla araçsallaştırmıştır. Bu çift yönlü strateji, Türk dış politikasının 1970'li yıllarda uluslararası alanda daha savunmacı ve statükocu bir çizgiye evrilmesine zemin hazırlamıştır.

Özellikle MC hükümetleri döneminde Demirel'in dış politika hareket alanı ciddi biçimde daralmıştır. Necmettin Erbakan (MSP) ve Alparslan Türkeş (MHP) gibi koalisyon ortaklarının ideolojik yönelimleri, hükümetin hem söylemini hem de müzakere kapasitesini sınırlamış, bu durum dış politikada tutarsızlık ve çözüm üretme zorluğu doğurmuştur. ABD ile yaşanan silah ambargosu krizi, üslerin kapatılması meselesi ve Yunanistan'la tırmanan Ege gerilimi, hükümetin Kıbrıs dosyasındaki manevra alanını iyice daraltmıştır. Demirel, bir yandan Batı bloğuyla ilişkileri koparmamaya çalışırken, diğer yandan koalisyon ortaklarının taleplerini karşılamak ve kamuoyundaki milliyetçi duyarlılıkları yatıştırmak zorunda kalmıştır. Bu ikili baskı altında şekillenen dış politika söylemi ve pratiği, Demirel'i tarihsel olarak hem Batı yanlısı hem de Batı karşıtı tezleri eşzamanlı taşıyan çelişkili bir siyasal aktör konumuna yerleştirmiştir.

Bu çalışma, iç siyasal hayattaki dengelerin dış politikadaki karar alma süreçleri üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymakla birlikte, Demirel'in pragmatik yaklaşımının dış politika krizlerini yönetmede hem avantaj hem de dezavantaj olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Demirel dönemindeki AP'nin Kıbrıs siyaseti, dış politikanın ideolojik değil, pragmatik ve iç siyasetin karmaşık dengelerine bağlı bir zeminde şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Adalet Partisi (1963). Seçim Beyannamesi.
- Adalet Partisi (1973). Seçim Beyannamesi.
- Ahmad, Feroz (1993). *The Making of Modern Turkey* (London and New York, Routledge).
- Arcayürek, Cüneyt (2007). *Derin Devlet: 1950-2007* (İstanbul: Detay Yayıncılık).
- Arslan, Murat (2019). *Süleyman Demirel* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Atmaca, Ayşe Ö. (2014). “The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years” *All Azimuth*, 3(1), 19-34.
- Atmaca, Ayşe Ö. (2024). “The Alliance in the Storm: Geopolitical Representation of the United States in the Turkish Parliament during Détente” *All Azimuth*, 14 (1), 107-120.
- Aziz, Aysel (1969). “Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları: 1965-1970” *SBF Dergisi*, 24 (4), 201-244.
- Bektaş, Arsev (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, (Ankara: Bağlam).
- Birand, Mehmet A. (1990). *30 Sıcak Gün* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Bora, Tanıl (2023). *Demirel* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bölükbaşı, Süha (2001). *Barışçı Çözumsuzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Cizre-Sakallıoğlu, Ümit (1993). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Çağlayangil, İhsan S. (1990). *Anılarım* (İstanbul: Yılmaz Yayınları).
- Dağı, İhsan ve Fatih Uğur (2009). *Yalnız Demokrat: Ferruh Bozbeyli Kitabı* (İstanbul: Timaş Yayınları).
- Demirel, Süleyman (1974). *Ekim 1974* (Ankara: Doğuş).
- Dursun, Soner (2018). “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7 (20), 425-440.
- Fırat, Melek (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Fırat, Melek (2001). “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Göktürk, Turgay B. (2014). *Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları* (Gazimagusa: Güneş Yayıncılık).
- Hale, William (2013). *Turkish Foreign Policy since 1774* (London and New York: Routledge).
- Kasapsaraçoğlu, Murat (2021). “Amerikan Belgelerinde Türkiye'nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974-1980)” *Gazi Akademik Bakış*, 14 (28), 21-42.
- Kaynar, Mete K. ve Nurettin Kalkan (2022). *Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)* (Ankara: TBMM Basımevi).

Milliyet, 17 Ekim 1973.

Milliyet, 16 Temmuz 1974.

Milliyet, 17 Eylül 1974.

Milliyet, 24 Ekim 1974.

Milliyet, 5 Mart 1975.

Milliyet, 31 Mart 1975.

Milliyet, 3 Ağustos 1975.

Milliyet, 10 Ağustos 1975.

Milliyet, 3 Eylül 1975.

Milliyet, 10 Eylül 1975.

Milliyet, 20 Şubat 1977.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (haz.) (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt I (Ankara: TBMM Basımevi).

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (haz.) (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt II (Ankara: TBMM Basımevi).

Oran, Baskın (ed.) (2001). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* (İstanbul: İletişim Yayınevi).

Sayarı, Sabri (2010). "Political Violence and Terrorism in Turkey, 1976-80: A Retrospective Analysis". *Terrorism and Political Violence*, 22 (2), 198-215.

TBMM, (1965). "Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1965 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları" https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965 (Erişim Tarihi: 01.07.2025).

TBMM, (1973). "Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları" https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1973 (Erişim Tarihi: 17.07.2025).

TBMM Tutanak Dergisi (1965). Birleşim 5, Oturum 1, 3.11.1965.

TBMM Tutanak Dergisi (1966). Birleşim 29, Oturum 2, 8.1.1966.

TBMM Tutanak Dergisi (1966). Birleşim 50, Oturum 3, 19.2.1966.

TBMM Tutanak Dergisi (1967). Birleşim 2, Oturum 2, 17.11.1967.

TBMM Tutanak Dergisi (1967). Birleşim 12, Oturum 1, 4.12.1967.

TBMM Tutanak Dergisi (1970). Birleşim 54, Oturum 1, 12.3.1970.

TBMM Tutanak Dergisi (1974). Birleşim 3, Oturum 1, 20.7.1974.

- TBMM Tutanak Dergisi* (1975). Birleşim 47, Oturum 1, 6.4.1975.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1975). Birleşim 12, Oturum 1, 12.6.1975.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1976). Birleşim 58, Oturum 2, 17.2.1976.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1977). Birleşim 29, Oturum 4, 4.2.1977.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1977). Birleşim 8, Oturum 1, 28.6.1977.
- Uçar, Fuat (2025). “VI. Demirel Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası ve Etkileri”, *Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1), 1-16.
- Uzgel, İlhan (2010). “ABD ve NATO’yla İlişkiler,” *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001*, Baskın Oran (ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları).
- United Nations, *Yearbook of the United Nations 1975 Volume 29*, (New York: Office of Public Information United Nations).
- Zürcher, Eric J. (2004). *Turkey: A Modern History* (London and New York: I.B. Tauris).